

Спеціалізованій вченій раді Д 26.007.05
Національної академії внутрішніх справ

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертацію Білокінь Руслана Михайловича «Кримінальна-процесуальна відповідальність: наукові та правові основи», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Актуальність теми дослідження пов'язана з тим, що сучасна наука розглядає комплексність досліджень, які стосуються юридичної відповідальності привертає увагу науковців як на загальнотеоретичному рівні так і практиків на відповідних галузях. Це пов'язано з потенціалом цих засобів, їх роллю в забезпеченні та дотриманні законності. Серед широкого спектра проблем юридичної відповідальності важливе значення має об'єм та характеристика даного інституту та його видова класифікація. У зв'язку з цим від правової науки хочеться очікувати визначення вектору розвитку такої відповідальності та визначення чітких її видів. Це дозволить проводити цілеспрямовану роботу по реформуванню кримінального процесуального законодавства, що стосуються питань саме кримінально-процесуальної відповідальності.

В наукових колах питання виділення нових видів юридичної відповідальності носить дискусійний характер. Цілком очевидно, що «прогалини» законодавства, що полягають у відсутності норм матеріального права, які повинні забезпечувати порядок у нормах процесуального права, є суттєвим дефектом і потребують його удосконалення на законодавчому та науковому рівні. На мою думку це дозволить ліквідувати ті недоліки, які є та

Вх. №		1058	
"06"		03	
		20	18 р.
кількість аркушів:		23	

дозолить попередити появу нових, випрацювати доскональні механізми застосування норм кримінальної процесуальної відповідальності з урахуванням видових характеристик. Завдання, які поставив перед собою дисертант є нелегкими, але вкрай актуальними. Нині відчувається нестача теоретичних та методологічних положень, які б внесли ясність та систематизували накопичені знання, відповідно було удосконалено правове регулювання окреслених питань. Усе вказане вище та інші об'єктивні обставини обумовлюють актуальність та важливість рецензованої праці Білокінь Р.М.

Дисертація виконана **відповідно до важливих наукових програм, планів, тем.** Мова йде про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженої Указом Президента України від 20 травня 2015 р., Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015, Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р, Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275), планів проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2015–2017 роки. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 24 червня 2014 р. (протокол № 14).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій полягає у тому, що в дисертації, на підґрунті наукових праць з питань кримінального процесу, вітчизняного і зарубіжного законодавства, узагальнень, анкетування та власного досвіду поглиблено наукові знання проґенезу законодавства та наукових поглядів щодо розуміння сутності кримінально-процесуальної відповідальності; визначено концептуальний підхід до розуміння сутності кримінально-процесуальної відповідальності; розкрито

співвідношення заходів примусу та відповідальності у кримінальному провадженні; визначено суб'єктів кримінально-процесуальної відповідальності; з'ясовано місце кримінально-процесуальної відповідальності в системі юридичної відповідальності та розробити її класифікацію; визначено та розкрито підстави кримінально-процесуальної відповідальності; охарактеризовано грошове стягнення як основний захід кримінально-процесуальної відповідальності та визначити перспективи вдосконалення його правового регулювання; висвітлити відшкодування процесуальних витрат як захід кримінально-процесуальної відповідальності; розкрито зміст зміни запобіжного заходу на більш суворий як заходу кримінально-процесуальної відповідальності; визначено та охарактеризовано відповідальність учасників кримінального провадження за порушення порядку у залі судового засідання.

Автором викладено низку положень, висновків і пропозицій, важливих у концептуальному значенні та нових для юридичної науки, принципів для успішного правозастосування у сфері кримінального процесу.

Достовірність отриманих наукових результатів обумовлена застосуванням в якості методологічної основи дослідження системного підходу, ряду загальнонаукових та спеціально наукових методів наукового пізнання (с. 23-25), зокрема: історико-правовий; системно-структурний; формально; догматичний метод та метод аналізу визначень; порівняльного аналізу; формально; порівняльно-правовий; логіко-нормативний та; соціологічний; статистичний.

Слід наголосити на використанні ґрунтовної емпіричної бази дослідження, що охоплює узагальнення судової практики Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та інших судів України; рішення Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України; постанови Пленуму Верховного Суду України; судові рішення, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень; статистичні та аналітичні матеріали Генеральної прокуратури, Міністерства внутрішніх справ України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних

справ; результати вивчення 195 матеріалів кримінальних проваджень; зведені дані опитування 250 слідчих Національної поліції Київської, Житомирської, Полтавської, Херсонської, Тернопільської областей та м. Києва (протягом 2016–2017 років). Під час підготовки дисертації автор використовував власний досвід практичної роботи у правоохоронних органах.

Проведене дослідження ґрунтується на міцній теоретичній основі, що полягає у використанні наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених з різних галузей юридичної науки. Робота відповідає нормативно-правовій базі, а саме положенням Конституції України, законів України, постанов Кабінету Міністрів України, відомчих нормативно-правових актів Міністерства юстиції України, інших міністерств та відомств. Під час роботи вивчено особливості правового регулювання окреслених питань в іноземних державах. У процесі дослідження опрацьовано достатню кількість наукових, законодавчих та емпіричних джерел (список використаних джерел включає 430 найменувань).

Отримані висновки відрізняються обґрунтованістю, концептуальним поглядом на вирішувані питання. Дослідженню проблемних питань притаманний авторський підхід, наведення переконливих аргументів під час обґрунтування власної точки зору. Слід відзначити хороший літературний стиль, легкість сприйняття матеріалу, вдале ілюстрування теоретичних положень узагальненими результатами емпіричних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших в Україні комплексних досліджень в якому на основі міждисциплінарного підходу до вирішення поставлених задач розроблено та обґрунтовано концепцію кримінально-процесуальної відповідальності, визначено і розкрито теоретичні, правові та практичні аспекти підстав, суб'єктів та порядку застосування заходів кримінально-процесуальної відповідальності, що включає нові та удосконалені наукові висновки та положення. Зокрема:

– запропоновано виокремлювати два види кримінально-процесуальної відповідальності: каральну (штрафну) та відновлювальну (компенсаційну);

– розроблено класифікацію кримінально-процесуальної відповідальності на підставі різних критеріїв (процесуальний статус суб'єкта, стадії кримінального провадження, функції відповідальності, фактичні підстави застосування, характеристика заходів примусового характеру, процесуальна форма застосування);

– доведено, що відповідальність за кримінальне процесуальне правопорушення, яке не є суспільно небезпечним, а характеризується ознакою суспільної шкідливості, має визначатися в КПК України, без відсилання до норм Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП);

– запропоновано перелік кримінальних процесуальних правопорушень, які є підставами накладення грошового стягнення, закріпити в окремій нормі КПК України;

– обґрунтовано, що в КПК України слід визначити спосіб, порядок, строки виконання та наслідки невиконання рішення про накладення грошового стягнення;

– доведено доцільність уніфікації наслідків неприбуття на виклик суду різних учасників кримінального провадження та визначена можливість одночасного накладення як грошового стягнення, так і відшкодування витрат, зумовлених відкладанням судового засідання (основний та додатковий заходи відповідальності);

– запропоновано висновок про те, чи є конкретний учасник кримінального провадження суб'єктом накладення грошового стягнення у разі неприбуття на виклик, пов'язати з наявністю в нього відповідного процесуального обов'язку;

– визначено систему та ієрархію заходів кримінально-процесуальної відповідальності, які слід застосовувати до порушників порядку судового засідання: попередження (при порушенні вперше), грошове стягнення чи видалення (при повторному порушенні), затримання (в разі невиконання рішення суду про видалення);

– обґрунтовано, що в разі невиконання підозрюваним, обвинуваченим

обов'язків, покладених на нього під час обрання неізоляційного запобіжного заходу, заходом кримінально-процесуальної відповідальності має бути зміна запобіжного заходу на більш суворий, а не накладення грошового стягнення;

Крім того, у роботі ряд положень було удосконалено та набули подальшого розвитку (с. 27 -30).

Вказані положення у сукупності вирішують важливу наукову проблему щодо формування теоретико-правових та методологічних засад кримінально-процесуальної відповідальності.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, у наукових працях. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладені у достатній кількості наукових публікацій. Це монографія, 41 стаття у наукових фахових виданнях України та наукових періодичних виданнях інших держав, 19 тез доповідей, опублікованих у збірниках доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Значення праці для науки і практики полягає в тому, що сформульовані та аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки і пропозиції впроваджено та можуть бути використані в:

– *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до КПК України з питань застосування заходів кримінально-процесуальної відповідальності (лист до Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 24 листопада 2017 р. № 46/89 ВР);

– *правозастосовній діяльності органів досудового розслідування* – у процесі розроблення та вдосконалення відомих нормативно-правових актів та безпосереднього використання розроблених методичних рекомендацій слідчими Національної поліції під час вирішення питань щодо застосування заходів кримінально-процесуальної відповідальності (акт впровадження Головного слідчого управління МВС України від 01 жовтня 2015 р.);

– *освітньому процесі* – для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, відповідних розділів підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій, а також під час проведення різних видів занять із таких дисциплін: «Кримінальний процес», «Теорія судових доказів», «Організація досудового розслідування», «Прийняття процесуальних рішень та проведення слідчих (розшукових) дій», «Судове провадження у кримінальному процесі» (акти впровадження Одеського державного університету внутрішніх справ МВС України від 10 вересня 2015 р., Національної академії внутрішніх справ від 30 вересня 2015 р., Донецького юридичного інституту МВС України від 21 жовтня 2015 р., Львівського державного університету внутрішніх справ від 16 червня 2017 р.).

Зміст дисертації. Заслуговує схвалення структура дисертації, в якій у логічній послідовності від загального до окремого, у межах п'яти розділів, сімнадцяти підрозділів, досліджуються визначені питання. Повний обсяг дисертації становить 577 сторінки, з яких 462 сторінки основного тексту. Список використаних джерел включає 430 найменувань. Робота доповнюється змістовними додатками.

Перший розділ дисертації присвячений концептуально-теоретичним засадам інституту кримінально-процесуальної відповідальності.

Так, розкриваються становлення й розвиток законодавства та наукових поглядів щодо розуміння сутності кримінально-процесуальної відповідальності (підрозділ 1.1); демонструється концептуальний аналіз інституту юридичної відповідальності (підрозділ 1.2); сутність кримінально-процесуальної відповідальності (підрозділ 1.3).

Привертає увагу, що за змістом підрозділу 1.1. дослідження окремих аспектів кримінально-процесуальної відповідальності, за відсутності концептуального розуміння суті цієї проблеми, зумовлює сумнівність окремих наукових тверджень та висновків. Адже на сьогоднішній день практично немає ні одного питання щодо характеристики кримінально-процесуальної відповідальності, яке б не дискутувалося вченими (с.33 дисертації).

Дослідження проводиться в дискусії щодо розуміння сутності кримінально-процесуальної відповідальності потребує окремої уваги, адже визначає напрямок та обсяг всього дисертаційного дослідження. Здобувачем проведено аналіз пам'яток права, що свідчить про те, що відповідальність за порушення норм кримінального процесуального закону не є явищем сьогодення. Кримінально-процесуальна відповідальність виникла одночасно із виникненням кримінальних процесуальних правовідносин. У зв'язку із розвитком кримінального процесуального законодавства інститут кримінально-процесуальної відповідальності розширювався та вдосконалювався. Розвиток права та виокремлення його галузей (кримінального, адміністративного, кримінального процесуального) обумовив закріплення відповідальності за окремі порушення кримінальної процесуальної форми у кримінальному чи адміністративному законодавстві (с.57 дисертації).

Заслуговує на увагу висвітлення такої проблеми як кримінально-процесуальна відповідальність і свідчить, що це питання на сьогодні є малодослідженим, а в працях тих вчених, які його розробляли, відсутня однотайність думок. Дискусійними є питання щодо сутності кримінально-процесуальної відповідальності, моменту її настання, суб'єктів, заходів відповідальності та форм реалізації (с.58 дисертації)

Цікавою є позиція автора щодо юридичної відповідальності в цілому та кримінально-процесуальну відповідальність зокрема слід досліджувати, відштовхуючись від думок, які вироблені на рівні теорії соціальної відповідальності. При цьому необхідно враховувати специфічні особливості конкретного різновиду відповідальності, зокрема і кримінально-процесуальної (с.68 дисертації).

Окрім того, автором досліджено соціальну відповідальність у різних науках, де характеризують її по-різному: суспільне відношення, обов'язок, підзвітність, ставлення особи, соціально-нормативне явище, система відповідей. При цьому виділяють дві сторони соціальної відповідальності, називаючи їх по-різному: внутрішня та зовнішня, позитивна та негативна,

добровільна та примусова, заохочувальна та каральна, об'єктивна та суб'єктивна, особиста та суспільна, попередня та наступна, відповідальність теперішня чи на майбутнє та відповідальність за минуле. Соціальну відповідальність слід характеризувати з врахуванням її внутрішнього й зовнішнього аспекту та часового виміру, поділяючи на дві відокремлені системи:

– перша – самовідповідальність, відповідальністю за теперішнє чи майбутнє (позитивна, перспективна, особиста відповідальність) – внутрішнє, особисте співставлення, обмеження особою своєї поведінки відповідно до прийнятих в суспільстві правил поведінки, норм, цінностей, суспільної необхідності чи соціальних завдань. Регулюється та коригується вихованням, педагогікою, але не юриспруденцією;

– друга – відповідальність, яку особа зазнає ззовні у разі порушення встановлених у суспільстві норм та правил поведінки. Вона є наслідком «за» вчинене, реакцією на діяння (негативна, ретроспективна, зовнішня відповідальність). Регулюється як нормами права (юридична), так і нормами моралі (осуд, «політична смерть»).

Не можна не погодися із думкою автора про те, що юридична відповідальність є однією з найважливіших категорій правознавства. Вона отримала поглиблену науковурозробку як на рівні загальної теорії права, так і в окремих галузевих правових науках. Досліджуючи цю проблему, вчені розробили концепції, які доповнюють, уточнюють чи спростовують одна одну. Та слід відзначити, що «немає жодного питання у праві, яке одночасно було б настільки досліджене, запутане й актуальне, як поняття юридична відповідальність» (с.70 дисертації).

Окремої схвальної позиції заслуговує думка автора, що кримінально-процесуальна відповідальність тісно пов'язана із санкцією кримінальної процесуальної норми. Втім, ототожнювати ці поняття не варто. Адже реалізація не будь-якої санкції зумовлює настання кримінально-процесуальної

відповідальності, а кримінально-процесуальна відповідальність не вичерпується лише реалізацією санкції процесуальної норми (с.99 дисертації).

Слушною є думка автора, що ототожнювати кримінальний процесуальний обов'язок та настання кримінально-процесуальної відповідальності не варто. Адже не будь-який обов'язок, який характеризує процесуальний статус суб'єкта кримінального провадження, лежить в основі застосування кримінально-процесуальної відповідальності. А обов'язок, який лежить в основі реалізації кримінально-процесуальної відповідальності, має передбачати нові, додаткові обмеження щодо особи, яка вчинила кримінальне процесуальне правопорушення (с.108-109 дисертації).

Автором виділено складові характеристики кримінально-процесуальної відповідальності: закріплення у санкціях кримінальних процесуальних норм обов'язку зазнати нових чи додаткових обтяжень у разі порушення вимог кримінального процесуального законодавства; невиконання кримінального процесуального обов'язку, який покладался на особу як учасника кримінального провадження, чи зловживання процесуальним правом; наявність рішення уповноваженого органу; застосування заходів процесуального примусу, визначених у санкції кримінальної процесуальної норми; виникнення та розвиток кримінальних процесуальних правовідносини охоронного характеру.

Автор формує висновки щодо етапів становлення та розвитку поглядів вітчизняних науковців щодо проблеми кримінально-процесуальної відповідальності.

Схвально, що формуючи авторське визначення етапів становлення та розвитку вітчизняного законодавства щодо регламентації кримінально-процесуальної відповідальності, здобувач спершу досліджує історичні правові пам'ятки, а вже потім і їх теоретичні та методологічні основи.

У другому розділі дисертації розкривається співвідношення заходів примусу та відповідальності у кримінальному провадженні, визначено коло суб'єктів кримінальної процесуальної відповідальності її місце в системі

юридичної відповідальності. Визначається відповідальність, примус та санкція у кримінальному процесі (підрозділ 2.1); суб'єкти кримінально-процесуальної відповідальності (підрозділ 2.2); кримінально-процесуальна відповідальність в системі юридичної відповідальності та її класифікація (підрозділ 2.3).

За змістом підрозділу 2.1 здобувачем, виокремлено такі підходи до визначення співвідношення між поняттями кримінальний процесуальний примус, санкція та кримінально-процесуальна відповідальність:

– ототожнення поняття кримінально-процесуальної відповідальності та кримінального процесуального примусу (З. З. Зінатулін);

– процесуальна відповідальність, процесуальні санкції та заходи процесуального примусу розглядаються як самостійні різновиди заходів кримінального процесуального примусу (В. В. Рожнова та З. Ф. Ковріга);

– кримінальна процесуальна відповідальність визначається як різновид кримінального процесуального примусу, а санкція – як структурний елемент кримінальної процесуальної норми (І. Л. Петрухін, А. А. Благодир, С. А. Шейфер);

– всі примусові заходи поділяються на дві загальні групи: кримінальний процесуальний примус та санкційні процесуальні заходи, які, в свою чергу, діляться на правовідновлювальні заходи (заходи захисту) та каральні (заходи кримінально-процесуальної відповідальності) (Ф. М. Кудін) (с.123-126 дисертації).

Автор стверджує, що порушення вимог кримінального процесуального законодавства зумовлює застосування примусових заходів, які визначаються як штрафними (каральними), так і правовідновлювальними санкціями. Штрафні (каральні) санкції визначають заходи примусу, які характеризуються покаранням (відплатою) правопорушника за вчинене ним протиправне діяння. Каральний вплив може бути: матеріальним, психологічним, організаційно-правовим чи характеризуватися погіршенням правового становища учасника кримінального провадження. Для кримінального процесуального законодавства більш характерними є правовідновлювальні санкції, які передбачають:

скасування чи зміну незаконних процесуальних актів, примусове виконання процесуальних обов'язків, відшкодування шкоди та відновлення процесуальних прав учасників кримінального провадження.

Автор стверджує, що кримінально-процесуальною відповідальністю є як заходи, які передбачені каральними (штрафними) санкціями, так і заходи, передбачені правовідновлювальними санкціями. Таке твердження обумовлено їх спільними ознаками, а саме: підстави застосування (невиконання кримінальних процесуальних обов'язків учасниками кримінального провадження); мета застосування (відновлення процесуальних правовідносин та забезпечення дієвості кримінального провадження); характер застосування (реалізація пов'язана із застосуванням процесуального примусу); змістом (оцінка уповноважених органів протиправних діянь учасників кримінального провадження).

Заслуговує на увагу визначення поняття різновидів кримінально-процесуальної відповідальності: каральна (штрафна) кримінально-процесуальна відповідальність; відновлювальна (компенсаційна) кримінально-процесуальна відповідальність.

Підрозділ 2.2. присвячений формуванню визначення кола суб'єктів кримінально-процесуальної відповідальності є не лише особи, які залучаються до кримінального процесуального провадження, а й посадові особи, які його здійснюють. На думку опонента, цілком можна підтримати думку одним із аргументів заперечення існування кримінально-процесуальної відповідальності посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження, є те, що обов'язковою ознакою кримінально-процесуальної відповідальності має бути її персоналізація (персоніфікація). А тому звертається увага на те, що заходи кримінально-процесуальної відповідальності повинні покладатися на конкретних осіб (мати свого адресата) та містити осуд їх діяльності, а такі заходи як скасування незаконних та необґрунтованих рішень чи визнання доказів недопустимими, на думку прихильників такого підходу, не містять

осуду діяльності, адже не спричиняють негативних наслідків для особи, яка приймала таке рішення чи збирала докази (с. 150 дисертації).

Здобувачем, на основі ґрунтовного опрацювання емпіричного матеріалу, наукових праць, розгляду окремих випадків зроблено висновок що суб'єктами кримінально-процесуальної відповідальності є не лише особи, які залучаються до кримінального провадження (свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, експерт, спеціаліст, перекладач, заставодавець, поручителі, цивільний позивач, цивільний відповідач, захисник, представник, законний представник, особи, присутні у залі судового засідання тощо), а і посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження (слідчий, прокурор, слідчий суддя, суддя) (с. 161 дисертації).

Підрозділі 2.3. стосується визначення кримінально-процесуальної відповідальності в системі юридичної відповідальності та виділено її класифікацію. . Юридичну відповідальність слід класифікувати залежно від галузевої структури права та функцій правового регулювання на: матеріально-правову (кримінальна, адміністративна, дисциплінарна, цивільно-правова) та процесуально-правову (кримінально-процесуальна, цивільна процесуальна, господарська процесуальна, адміністративна процесуальна).

Визначено, що кримінально-процесуальна відповідальність відрізняється від інших видів процесуальної відповідальності за: сферою застосування (кримінальні процесуальні правовідносини); суб'єктами, до яких вона застосовується (учасники кримінального провадження); фактичними підставами застосування (кримінальне процесуальне правопорушення, зловживання процесуальними правами); процесуальними підставами застосування (рішення уповноваженого органу чи посадової особи, що веде кримінальне провадження або здійснює контрольно-наглядові функції).

Цікавими є критерії для класифікації кримінально-процесуальної відповідальності:

- залежно від процесуального статусу суб'єкта, до якого вона застосовується (посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження;

особи, які мають особистий правовий інтерес; особи, які захищають чи представляють інтереси інших осіб на професійній основі; особи, які відіграють допоміжну роль у кримінальному провадженні);

- залежно від стадії кримінального провадження, на якій вона застосовується;

- за функціями кримінально-процесуальної відповідальності (правовідновлювальна (компенсаційна) та каральна (штрафна));

- залежно від фактичних підстав застосування (кримінальне процесуальне правопорушення та зловживання кримінальними процесуальними правами);

- за характеристикою заходів примусового характеру слід виділяти два види кримінально-процесуальної відповідальності – майнова та немайнова відповідальність. Заходи немайнового характеру, в свою чергу, поділяються на ті, які: зупиняють реалізацію процесуальних прав, позбавляють певного процесуального права, анулюють процесуальний акт;

- залежно від процесуальної форми застосування кримінально-процесуальної відповідальності (застосовується особою, що здійснює кримінальне провадження, та застосовується в порядку судового (відомчого) контролю чи прокурорського нагляду) (с.200-201 дисертації)

У *третьому розділі дисертації* визначено та розкрито підстави кримінально-процесуальної відповідальності. Висвітлюється юридична підстава кримінально-процесуальної відповідальності (підрозділ 3.1.); кримінальне процесуальне правопорушення як фактична підстава кримінально-процесуальної відповідальності (підрозділ 3.2); зловживання кримінальними процесуальними правами як фактична підстава кримінально-процесуальної відповідальності (підрозділ 3.3); процесуальна підстава застосування заходів кримінально-процесуальної відповідальності (підрозділ 3.4).

За змістом підрозділу 3.1 вказується, що аналіз норм кримінального процесуального законодавства та наукових праць вчених-процесуалістів щодо регламентації юридичних підстав кримінально-процесуальної відповідальності дозволяє стверджувати, що юридична (правова, формальна) підстава

кримінально-процесуальної відповідальності – це кримінальна процесуальна норма, яка є первинним елементом в структурі підстав кримінально-процесуальної відповідальності, де закріплено процесуальні обов'язки суб'єкта кримінальних процесуальних правовідносин, порядок їх виконання та заходи відповідальності у разі їх невиконання чи неналежне виконання; норма, що регламентує кримінально-процесуальну відповідальність, – це встановлене державою у кримінальному процесуальному законі формально визначене загальнообов'язкове правило поведінки суб'єктів кримінального провадження, яке забороняє вчинення певних діянь під загрозою застосування заходів кримінально-процесуальної відповідальності; норма, що регламентує кримінально-процесуальну відповідальність складається із гіпотези, диспозиції та санкції.

Особливістю диспозиції норми кримінально-процесуальної відповідальності є те, що вона має бути зобов'язального характеру (норма-правило чи норма-принцип), а санкція – штрафною (каральною)

чи правовідновлювальною; закріплення конкретизованих складів кримінальних процесуальних правопорушень та відповідальності за їх здійснення є властивим для охоронних норм кримінального процесуального закону; закріплення узагальнених складів кримінальних процесуальних правопорушень є складним процесом, коли у регулятивних нормах закону визначається можливий порядок реалізації процесуальних прав та повноважень, а в узагальнених охоронних нормах – відповідальність за невиконання чи неналежне виконання цих повноважень. Особливістю узагальнених складів є їх системний (комплексний) характер без деталізації елементів складу процесуального правопорушення. (с.218-219 дисертації)

Привертає увагу авторське визначення стверджувати, що кримінальне процесуальне правопорушення як підстава кримінально-процесуальної відповідальності – це суспільно шкідливе, протиправне, винне діяння, яке полягає у невиконанні чи неналежному виконанні суб'єктами кримінального провадження кримінальних процесуальних обов'язків, що зумовлює

застосування заходів кримінально-процесуальної відповідальності (с.250 дисертації).

За змістом підрозділу 3.3. приділяється увага виокремленню теоретичних положень зловживання кримінальними процесуальними правами. Автором слушно зазначено, що зловживання кримінальними процесуальними правами – це використання учасниками кримінального провадження кримінальних процесуальних прав всупереч їх призначенню, тобто недобросовісне їх здійснення для задоволення незаконних інтересів, чим спричиняється шкода кримінальним процесуальним правовідносинам.

Основними ознаками зловживання кримінальними процесуальними правами є: невідповідність мети (цілі, наміру) здійснення процесуального права легітимному призначенню цього права, яке переслідував законодавець, наділяючи ним особу; спричинення шкоди кримінальним процесуальним правовідносинам, яка полягає в унеможливленні досягнення завдань кримінального провадження щодо швидкого та повного розслідування і судового розгляду (с.282 дисертації).

У підрозділі 3.4 визначено, що для реалізації кримінальної процесуальної відповідальності необхідна єдність всіх трьох підстав: юридичної, фактичної та процесуальної. Заслугує схвалення виокремлення здобувачем основних стадій (етапів) застосування заходів кримінально-процесуальної відповідальності. Серед яких він виділяє: встановлення фактичної підстави кримінально-процесуальної відповідальності та звернення до органу, уповноваженого приймати рішення; розгляд клопотання та призначення конкретного виду і міри заходу кримінально-процесуальної відповідальності; виконання рішення про застосування заходу кримінально-процесуальної відповідальності; перегляд рішення (у визначених законом випадках).

Четвертий розділ дисертації охарактеризовує грошове стягнення та відшкодування процесуальних витрат як заходів кримінально процесуальної відповідальності.

За змістом підрозділу 4.1, що присвячений розгляду грошового стягнення як основному заходу кримінально-процесуальної відповідальності, де автором звертається увага на безсистемність внесення змін до КПК України щодо до регламентації порядку обчислення розміру грошового стягнення.

Автор акцентує увагу на недоліки, які нині існують у правовому регулюванні кримінальних процесуальних відносин є відсутність можливості накладення грошового стягнення на всіх учасників кримінального провадження, які зобов'язані з'являтися на виклик. Доводиться недоцільність перераховування у нормі КПК України всіх учасників кримінального провадження, на яких має бути накладено грошове стягнення у разі неприбуття на виклик. Висновок про те, чи є конкретний учасник кримінального провадження суб'єктом накладення грошового стягнення у разі неприбуття на виклик, слід пов'язати з наявністю в нього відповідного процесуального обов'язку, Запропоновано відповідну редакцію ч. 1 ст. 139 та ч. 1 ст. 327 КПК України.

Аргументованою є думка автора, про те, що процесуальні витрати у кримінальному провадженні слід розрізняти за підставами та метою застосування та виокремлювати: витрати як захід кримінально-процесуальної відповідальності (обумовлені невиконанням кримінальних процесуальних обов'язків); витрати як компенсаційний захід (обумовлені здійсненням кримінального провадження у цілому та визначаються при ухваленні обвинувального вироку).

З метою формування власних науково обґрунтованих пропозицій з даного приводу, вивчаються норми законодавства іноземних держав (КПК Республіки Молдови, КПК Грузії, КПК Республіки Казахстан, КПК Німеччини, КПК Естонії та ін.), а також інших галузей законодавства України (ЦПК України, КпАП України, Постанови Пленуму ВСУ України та ін.).

П'ятий розділ дисертації присвячений розкриттю сутності зміни запобіжного заходу на більш суворий та характеризується відповідальність

учасників кримінального провадження за порушення порядку у залі судового засідання.

Автор визначає та стверджує, що зміна запобіжного заходу на більш суворий є заходом кримінально-процесуальної відповідальності, що застосовується до підозрюваного, обвинуваченого, який не виконав обов'язки, покладені на нього під час обрання менш суворого запобіжного заходу, і здійснюється з метою погіршення його правового становища та забезпечення виконання процесуальних обов'язків. Зміна запобіжного заходу на більш суворий не є заходом кримінально-процесуальної відповідальності, якщо підставою зміни є встановлення нових фактичних даних, які існували під час прийняття попереднього рішення, але про які слідчий, прокурор на той час не знав і не міг знати.

Привертають увагу й проведені з даного приводу підстави дотримання гарантій. Так, гарантією виконання обов'язків, покладених слідчим суддею, судом на підозрюваного, обвинуваченого при обранні запобіжного заходу, є:

- при особистому зобов'язанні – загроза накладення на підозрюваного, обвинуваченого грошового стягнення та зміни запобіжного заходу на більш суворий;

- при застосуванні особистої поруки – загроза накладення на поручителів грошового стягнення та зміни запобіжного заходу на більш суворий;

- при застосуванні застави – загроза звернення суми застави в дохід держави та погіршення правового становища підозрюваного, обвинуваченого шляхом застосування застави у більшому розмірі або іншого (більш суворого) запобіжного заходу;

- при застосуванні домашнього арешту – загроза застосування найсуворішого запобіжного заходу – тримання під вартою.

На підставі проведеної роботи, здобувач приходить до висновку про необхідність удосконалення законодавства щодо наслідків невиконання кримінальних процесуальних обов'язків, які покладаються на підозрюваного, обвинуваченого під час застосування неізоляційних запобіжних заходів, слід

закріпити як загальне правило застосування запобіжних заходів. А тому ч. 5 ст. 194 КПК України слід доповнити положенням наступного змісту: «Підозрюваному, обвинуваченому письмово під розпис повідомляються покладені на нього обов'язки та роз'яснюється, що в разі їх невиконання до нього буде застосований більш жорсткий запобіжний захід». Відповідно ч. 2 ст. 179 КПК України має бути видалена.

Окремої уваги заслуговує розгляд здобувачем ієрархії застосування санкцій, які слід застосовувати до порушників порядку судового засідання: попередження (при порушенні вперше) → грошове стягнення чи видалення (при повторному порушенні) → затримання на період судового засідання (в разі невиконання рішення суду про видалення з зали засідання). Грошове стягнення та видалення слід розглядати як альтернативні заходи кримінально-процесуальної відповідальності, які застосовуються при повторному порушенні порядку в залі судового засідання.

На звершення кожного підрозділу у дисертації формуються науково-обґрунтовані та лаконічні висновки. Заслуговують схвалення узагальнені висновки, які є логічним підсумком зробленої ґрунтовної роботи.

Проведене здобувачем дослідження є **завершеним**, його вивчення дозволяє зробити висновок про належний рівень проведеного дослідження, за результатами якого сформовані концептуальні теоретичні положення, практичні рекомендації, пропозиції до законодавства та практики його реалізації, що розкривають кримінально-процесуальну відповідальність.

Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам.

Автореферат дисертаційного дослідження достатньо ґрунтовно розкриває його зміст і надає повне уявлення про наукову цінність і практичну значущість праці. Зміст автореферату та основних положень дисертації є **ідентичними**.

Результати наукових досліджень, за якими Р.М.Білокінь захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, **не**

виносяться на захист розглядуваної дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук.

Вивчення змісту дисертації свідчить і про певні **зауваження**, на які здобувачу слід звернути більш прискіпливу увагу, або забезпечити їх належну аргументацію. Зокрема:

1. На сторінці 159 дисертаційного дослідження автор посилається на Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», де підставами дисциплінарного провадження визначено вчинення адвокатом дисциплінарного проступку, а саме: 1) порушення вимог несумісності; 2) порушення присяги адвоката України; 3) порушення правил адвокатської етики; 4) розголошення адвокатської таємниці або вчинення дій, що призвели до її розголошення; 5) невиконання або неналежне виконання своїх професійних обов'язків; 6) невиконання рішень органів адвокатського самоврядування; 7) порушення інших обов'язків адвоката, передбачених законом. Автор проводить фактично аналогію та можливість застосування кримінально-процесуальної відповідальності посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження. Цікаво почути думку автора, яким чином він вбачає поділ даних суб'єктів та за якими критеріями, для визначення їх відповідальності.
2. У підрозділі 2.2 «Суб'єкти кримінально-процесуальної відповідальності» вказано, що суб'єктами кримінально-процесуальної відповідальності є не лише особи, які залучаються до кримінального провадження (свідок, потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, експерт, спеціаліст, перекладач, заставодавець, поручителі, цивільний позивач, цивільний відповідач, захисник, представник, законний представник, особи, присутні у залі судового засідання тощо), а і посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження (слідчий, прокурор, слідчий суддя, суддя). Дисертаційне дослідження набрало б

більшої значущості, як би автором була здійснена спроба змодельовати таку відповідальність для кожного учасника (суб'єкта).

3. Хотілося б почути думку автора з приводу того, що кримінально-процесуальна відповідальність є неоднорідною, а тому потребує класифікації на підставі відповідних критеріїв (залежно від процесуального статусу суб'єкта, залежно від стадії кримінального провадження, за функціями кримінально-процесуальної відповідальності, залежно від фактичних підстав застосування тощо) чи не будуть виникати питання про застосування норм на основі прецедентного права і як по-можливості уникнути питання подвійного трактування застосування відповідної санкції до суб'єкта, який притягується до відповідальності?
4. Автором на с.218 зазначено, що норма, що регламентує кримінально-процесуальну відповідальність складається із гіпотези, диспозиції та санкції. Особливістю диспозиції норми кримінально-процесуальної відповідальності є те, що вона має бути зобов'язального характеру (норма-правило чи норма-принцип), а санкція – штрафною (каральною) чи правовідновлювальною. Виникає питання: чи вивчалися здобувачем різні види санкцій та чи проводився їх аналіз?
5. У підрозділі 3.2. «Кримінальне процесуальне правопорушення як фактична підстава кримінально-процесуальної відповідальності» автором досліджено визначення процесуального правопорушення. Хотілося б почути думку автора, після яких кримінальних процесуальних порушення настає кримінальна відповідальність?
6. На сторінках 219-251 дисертаційного дослідження автор проводить детальний аналіз визначенню кримінального процесуального правопорушення. Під час прилюдного захисту дисертації хочеться почути власне бачення у чому полягає відмінність понять

кримінального процесуального правопорушення та кримінального процесуального порушення ?

7. На думку опонента дисертаційне дослідження набуло ще більшої переконливості, якби автором було б досліджено більш детально зарубіжний досвід.

Однак, підсумовуючи викладене вище, слід зауважити, що вказані зауваження водночас підкреслюють актуальність досліджуваної проблематики, мають дискусійний характер та **не впливають** на позитивне враження від рецензованої наукової праці.

ВИСНОВОК

Дисертація «**Кримінально-процесуальна відповідальність: наукові та правові основи**», подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, вирішує важливе наукове завдання, є першою в Україні кваліфікаційною науковою працею з формування кримінальної процесуальної відповідальності у кримінальному процесі України. У дисертації поглиблено формовано концепцію кримінально-процесуальної відповідальності, розроблення наукових та правових основ інституту кримінально-процесуальної відповідальності, спрямованих на удосконалення положень Кримінального процесуального кодексу України як нормативного підґрунтя реалізації кримінально-процесуальної відповідальності.

Таким чином, автором викладено низку положень, висновків і пропозицій, важливих у концептуальному значенні та нових для юридичної науки, принципів для успішного правозастосування у кримінальному процесі. Дисертація є актуальною, завершеною, самостійною, має теоретичне і практичне значення, ряд положень наукової новизни. Робота відповідає

вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567, а її автор **Білокінь Руслан Михайлович** заслуговує присудження наукового ступеня доктора юридичних наук із зазначеної спеціальності.

Офіційний опонент:

Завідувач кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики

ПВНЗ «Європейський університет»

доктор юридичних наук, професор

05 березня 2018 року

Г.П.Власова

